

Bartolomé Bermejo, ¿“pintor del reino de Castilla” o pintor de la corona catalano-aragonesa?

Autor: Montse Montesinos

Data de publicació: 17-12-2018

La Montse Montesinos fa un repàs de la vida i obra del pintor generalment conegut com «Bartolomé Bermejo», el qual sempre va treballar a la corona catalano-aragonesa i mai va posar d'adult els peus a Castella.

Aquesta tardor es pot visitar al Museu del Prado de Madrid una exposició sobre un pintor gòtic del segle XV: En Bartolomé Bermejo, autor d'unes obres espectaculars. El millor pintor del seu temps aquí, a la península. Aquesta exposició vindrà a Barcelona a partir del mes de febrer. És un artista de nivell internacional, però no és un pintor mediàtic i, per tant, no és gaire conegut, encara que mereix ser-ho per la bellesa i perfecció de la seva obra, de temàtica totalment religiosa. I és que pintava per encàrrec panells de retaules que després es veneraven als altars de les esglésies i catedrals.

A rel d'aquesta exposició, per curiositat vaig començar a buscar bibliografia i a llegir sobre ell. I va passar el que passa molts cops: ens trobem amb una biografia molt fragmentada. No se sap quan va néixer ni és segur on. Ens trobem amb amplis períodes de foscor biogràfica: infància i joventut desconegudes i dades suposades. El seu cognom no és Bermejo. Però això sí, hi ha una certesa absoluta en la qualificació que se li dóna: “un gran pintor castellano o pintor del reino de Castilla”. Aquí ja em va pujar la mosca al nas, perquè, llegint, queda palès que la seva vida activa com a pintor transcorre sempre dins els límits de la dita Corona d'Aragó: pinta a València, a l'Aragó i a Catalunya i en cap lloc més.

La data exacta de la mort tampoc se sap, però se suposa que seria al voltant del 1501 a Barcelona. Va ser un pintor molt reconegut al seu temps. Els capítols de les catedrals, els nobles i els mercaders rics se'l disputaven per contractar-lo i tot això ho sabem perquè l'únic tipus de documentació que s'ha pogut trobar d'ell és refereix a factures, contractes, signatures... Al cap d'un segle, diguem que va passar de moda. Malgrat que les seves obres continuessin als altars, va passar de moda per causa de les noves tendències artístiques del Renaixement. Ja no es parlava d'ell. I

els retaules es van anar cobrint de la pàtina del temps, oblidats dins la foscor d'esglésies i sagristies.

A principis del segle XX es va redescobrir i es començà a valorar de nou (malgrat que des del 1839 he trobat dades bibliogràfiques sobre el seu retaule de la catedral de Barcelona en diferents estudis i referències). Es van anar restaurant les seves obres, encara que els marxants d'art estrangers van córrer més i van aconseguir comprar panells de retaules fragmentats i endur-se'ls a Amèrica, a Anglaterra, etc... També es va començar a estudiar la seva vida i el seu estil pictòric. El seu primer historiador exhaustiu va ser el valencià Elias Tormo, qui a l'any 1929 va publicar un estudi, base de tots els altres en el futur. També es van anar descobrint obres seves, que no estaven signades. S'ha de pensar que no es coneixia res de la seva vida. L'Elisa Bermejo, actual estudiosa de l'obra del pintor, ens diu d'ell: "...És un dels pintors més individualistes i de personalitat més acusada, el més interessant i de major qualitat artística del nostre país."

El primer enigma el tenim en el seu nom, el lloc i la data de naixement. No se sabia d'on era fins que es va identificar una inscripció al darrere del retaule de la Pietat de la catedral de Barcelona on s'hi pot llegir la seva signatura: Bartholomei Vermeio Cordubensis i, per tant, es va deduir que havia nascut a Còrdova. Pel que fa al nom, en altres documents de contractes i signatures s'hi veuen variacions diverses: Bartolome, Bartholomeu, Bartholomeus,... Vermeyo, Vermeio, Rubeus, Bermexo i també de Càrdenas, que, últimament, es considera el seu cognom veritable, donat que diuen que és un cognom molt comú a Còrdova, mentre que Bermejo seria un sobrenom que faria al·lusió al color del cabell, al de la cara, etc... I quant al naixement, es calcula que es va esdevenir cap al 1440.

La seva tendència pictòrica és la dita hispano-flamenca, derivació de la tècnica molt depurada i innovadora de pintura a l'oli sobre taula, implantada pels pintors flamencs primitius: Jan Van Eyck, Rogier van der Weyden, Petrus Christus, etc. Com que no se sap res de la seva infància i joventut, molts experts creuen que es va traslladar a Flandes per estudiar aquestes tècniques ja que és qui les assimila millor d'entre els pintors de tota la península, encara que alguns ho neguin. En Bermejo també se'l coneix com l'itinerant, pel tip que es va fer d'anar d'un regne a l'altre —dins la dita Corona d'Aragó— al llarg de la seva vida coneguda.

La primera notícia que es té d'ell és del 1468, en un document de pagament on es diu que és veí de València, on s'hi va instal·lar el 1460 i on s'han descobert taules seves, no signades, entre aquestes dates. De Xàtiva procedeix una taula dedicada a Sant Miquel, encarregada per Antoni Joan, senyor de Tous.

Cap al 1474 es troba a Daroca (Saragossa), on ja ha pintat la Dormició de la Mare de Déu i comença el retaule de Santa Engràcia, la patrona. Art en plena maduresa. També el retaule de "Santo Domingo de Silos" per a l'església d'aquest nom que hi ha a la mateixa ciutat de Daroca on hi col·labora En Martín Bernat, deixeble seu. Sembla que entremig torna a València on, per encàrrec d'un comerciant italià molt devot, pinta el retaule central i part dels laterals del tríptic de la bellíssima Mare de Déu de Montserrat (és el que es mostra a l'inici d'aquest article). Allà demostra el seu mestratge en els paisatges, on s'hi troba reconeguda gran quantitat de vegetació local i on s'hi veu Montserrat al fons i altres múltiples detalls del país. Aquest tríptic és portat a Itàlia, a la catedral d'Acqui Terme. Allà ha passat tots aquests segles cobert d'una capa de brutícia, sutge i òxid, sense ser gens valorat artísticament, però sí com a objecte de culte i devoció.

El 1479 és a Saragossa pintant els retaules de la Mare de Déu de la Misericòrdia, i el de Crist Redemptor, amb altres pintors que el tenen com a mestre, cosa que crea una escola aragonesa, amb retaules pintats conjuntament. O bé ell en feia la taula central i els deixebles la resta de panells.

El 1490 el trobem a Barcelona pintant el Retaule de la Pietat-Desplà, la seva gran obra mestra, conservada al museu de la catedral. En Lluís Desplà és l'ardiaca que l'encarrega per a la seva capella particular. També dibuixa croquis per a una vidriera de la catedral i altres vidrieres per a la Llotja de Mar.

El 1497, també a Barcelona, pinta entre d'altres taules una Epifania i una Verònica que van anar cap a la catedral de Granada. El biògraf es pregunta si podria ser un encàrrec de la reina Isabel la Catòlica, que temps enrere havia estat a Barcelona rebent Colom i es podria haver trobat amb el pintor. Tot això queda com una possibilitat, una suposició, ja que no hi ha cap documentació al respecte.

La seva última obra documentada és La Santa Faç, de la catedral de Vic. Després, mor.

Amb tot això podem veure que Bartolomé Bermejo desenvolupa tota la seva trajectòria artística, paral·lela a la part de vida que se li coneix, dins els territoris de la dita Corona d'Aragó, sense cap desviació esporàdica. I si no fos per l'adjectiu cordubensis adjuntat al seu nom, no tenim cap més data sobre el lloc del seu naixement.

De tota manera, fixant-nos en una part del Retaule de la Mare de Déu de Montserrat, als peus de la Verge es veu la seva signatura en un petit paper doblegat, on s'hi veu escrit amb pinzell Bartolomeus Rubeus. I no és l'única vegada que signa d'aquesta manera: en el retaule de Sant Miquel he llegit que també és així. Totes dues taules les va pintar a València.

Segons el diccionari llatí, rubeus es tradueix per roig, vermell, que traduït al castellà seria rojo, bermejo, tal com l'anomenen. Si això fos així, aquest podria ser el seu cognom, adaptat i traduït per Bermejo a l'Aragó i per Roig, Vermeio (Vermell) a Catalunya i a València. Així es feia habitualment en aquella època i no seria pas el seu sobrenom, tal com diuen. El fet que el retaule fos encarregat per un italià i traslladat a Itàlia, potser justificaria la signatura en llatí. Per tot això, faria falta un estudi acurat de l'evolució cronològica del seu cognom en les pintures i de l'acarament amb els documents de contractació i pagament, que ens podrien donar pistes per a una interpretació més ajustada.

El que realment trobo molt fora de lloc i excessivament interessat i partidista d'entrada són els sobrenoms amb els quals se'l qualifica per part dels diferents biògrafs. Podria ser que hagués nascut a Còrdova, però no per això seria "el gran pintor castellano" i menys el "pintor del reino de Castilla", si no hi va posar mai els peus d'adult. Per la seva acurada formació en l'art de la pintura flamenca, podria ser inclús un pintor dels Països Baixos que hagués vingut a viure als regnes de la Corona dita d'Aragó. Posats a adaptar el seu cognom segons el país on es troba, si es canvia una sola lletra de Rubeus per Rubens, pensant que podria ser un error molt comú en la transcripció de paraules manuscrites, tindrem un cognom flamenc que serà gloriós en el futur i que significa igualment "roig", "vermell". Per altra banda, un dels cognoms que se li atribueixen és de Cárdenas, que ens transporta mentalment a una ocultació del cognom Cardona, cosa a la qual ja hi estem avesats. Hem de pensar que una llarga estada al nord d'Europa per adquirir la tècnica novíssima aleshores de la pintura a l'oli sobre taula, suposava procedir d'una família amb molts recursos i també de disposar de moltes influències socials. Un estranger no podia accedir, per llei, als tallers dels grans pintors com aprenent. Totes aquestes consideracions ens porten a demanar una revisió en profunditat dels seus signes d'identitat i des de un punt de vista nou. La qualificació de «pintor castellà» em sembla, si més no, molt simplista, precipitada i reduccionista.

El que sí que es pot afirmar, veient la seva trajectòria vital coneguda, és que va ser un pintor molt actiu dins els regnes de la corona dita d'Aragó i que és aquí on hi va deixar tota la seva obra, llevat de dues excepcions: unes taules que, un cop pintades a València i a Barcelona, van ser dutes, respectivament, a Granada i a Acqui Terme d'Itàlia. Per tant, és just afirmar rotundament que Bartolomé Bermejo, feliçment reconegut de nou, va viure, es va casar i va desenvolupar el seu ofici de pintor ?llegant-nos unes obres del més alt nivell artístic, moltes d'elles amb temàtica local, amb nombrosos detalls de paisatge, flora, etc...? als territoris de la corona catalano-aragonesa, creant-hi una escola de pintura i deixant-hi nombrosos deixebles. Per tant, és just considerar-lo un artista d'aquests territoris.

Montse Montesinos

Bibliografia:

?La pintura gòtica hispano-flamenca: Bartolomé Bermejo i la seva època. Barcelona, MNAC, 2003.

Dins d'aquesta obra s'hi poden trobar diversos estudis consultats:

?Sobre Bartolomé Bermejo. Judith Berg-Sobré. Pag. 19

?La pintura hispano-flamenca a València. Fernando Benito Doménech. Pàg. 34

—Bartolomé Bermejo i la seva incidència en el panorama artístic aragonès. M^a del Carmen Lacarra Ducay. Pag.41

—Dalmau, Huguet i Bermejo. Tres grans mestres que il·luminen el gòtic català darrer. Francesc Ruiz Quesada. Pag. 58

—Bartolomé Bermejo, pintor viatger. Elisa Bermejo. Pag. 99

—Bartolomé Bermejo (actiu entre 1468 i 1501) Pietat, 1490. Frederic-Pau Verrié pag.190

—Bartolomé Bermejo, Taller dels Osona. Tríptic de la Mare de Déu de Montserrat. Giacomo Rovera. Pag.185

—Wikipèdia: http://ca.wikipedia.org/wiki/Bartolom%C3%A9_Bermejo

—Diccionari llatí-català on line.

Imatge de portada: fragment de l'oli Sant Miquel triomfant sobre el dimoni d'En «Bartolomé Bermejo»